

*Бортник Н. П.,
доктор юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права і психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ

Анотація. У статті розглядаються адміністративно-правові питання, пов'язані з регулюванням процесів міграції, яка упродовж останніх десятиліть набула рис глобальної проблеми сучасності, що тісно пов'язана з питаннями внутрішньої та зовнішньої безпеки держав і потребує широкомасштабного міжнародного співробітництва щодо врегулювання усіх аспектів цього явища.

Ключові слова: міжнародна міграція, адміністративно-правове регулювання, міграційна політика, демографічні процеси, глобалізаційні процеси.

Постановка проблеми. На нинішньому етапі розвитку світової цивілізації суспільство переживає процеси трансформації всіх сфер людського життя, у якому всеохоплююча інтеграція та інформаційно-комунікаційна революція створює об'єктивні передумови і для об'єднання, і для його роз'єднання. Кінець ХХ-початок ХХІ століття виявив основоположну тенденцію соціального розвитку людства, яка отримала назву глобалізації. Водночас, одним із парадоксів глобалізації в сучасному світі стало посилення прикордонного контролю і візового режиму в умовах усунення кордонів в економіці, інформаційному та культурному просторах. Віртуальність «рівних можливостей» способу життя в державах з якісно різним рівнем економічного розвитку породжує реальність масових міграційних процесів. Міграційні переміщення населення можуть відбуватися і всередині певної країни, і виходити за її межі. Насамперед, вони викликані або елементарними потребами мігрантів забезпечити власне існування, або їх намаганням досягти рівня пропагованого способу «суспільства споживання».

Аналіз дослідження даної проблеми. Упродовж останніх десятиліть проблеми міграції цікавили вчених багатьох галузей знань. З-поміж наукових розробок у сфері міграції слід назвати праці таких провідних вітчизняних учених, як Ю. Бузницький, А. Бабенко, В. Колпаков, О. Кузьменко, О. Малиновська, В. Новік, В. Олефір, С. Пирожков, О. Піскун, І. Прибиткова, Ю. Римаренко, Ю. Тодика, В. Трошинський, П. Чалий, С. Чехович, О. Шамшур, В. Шаповал, М. Шульга та ін.

Оскільки міграція населення, набуваючи небачених раніше масштабів, досить швидко змінює реальну картину світу, великого значення набуває вивчення та осмислення цього явища, його прогнозування та оптимізації і на рівні окремих держав, і міждержавних утворень, що є **метою цієї статті**.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що процеси глобалізації однаковою мірою проявляють себе не у всіх країнах та регіонах. Окремі з них, в силу тих чи інших об'єктивних і суб'єктивних причин все ще залишаються на периферії глобальних процесів. Окрім того, відмінності між країнами, що задіяні в світову глобалізацію та тими, які поки що залишаються поза орбітою цього процесу, останнім часом стають все відчутнішими. Така дисгармонія розвитку породжує нові тенденції та проблеми. Зокрема, відбувається масова міграція населення [1] у розвинутіші в економічному плані регіони, розширення населення в розвинутих країнах, в яких формуються завдяки іммігрантам чисельні групи нових переселенців [2], які жодним чином не інтегрувалися в нове соціальне середовище.

Основними тенденціями сучасної міжнародної міграції виступають: глобалізація міжнародної міграції; якісні зміни у світових міграційних потоках; визначальна роль економічної, насамперед, трудової міграції; значне зростання нелегальної міграції; збільшення масштабів та розширення географії вимушеної міграції; всезростаюча роль міжнародної міграції в демографічному розвитку розвинутих країн світу; фемінізація міжнародної міграції; подвійний характер міграційної політики на національному, міжнародному регіональному та світовому рівнях [3, с. 10-11].

В останні десятиліття у світі спостерігається своєрідний «вибух» міждержавної міграції населення. Він охопив, по суті, всі види міждержавних міграцій: етнічну міграцію, котра складається з двох потоків – консолідуючого, тобто повернення значних контингентів людей на свою історичну батьківщину, і дисперсного, тобто створення територіальних ареалів розміщення діаспори даної національності за межами історичної батьківщини; трудову міграцію різних типів; міграційні потоки біженців, що виникають унаслідок воєнних конфліктів, за політичними та релігійними мотивами; переселенців; різних видів вимушених мігрантів; м'ягтників трудових мігрантів у прикордонних районах різних країн (дана ситуація особливо характерна для інтеграційних угруповань, що найбільш показово у країнах Європейського Співтовариства); порівняно нове явище, що найбільш яскраво проявилось з другої половини ХХ-початку ХХІ століття – міждержавна торговельна міграція, так звані «човники»; бізнес-міграція.

Питання про глибинні причини міждержавних міграцій населення широко дискутуються у світовій науковій

літературі. Серед найбільш поширених концепцій можна виділити наступні: соціальна та економічна нерівність між багатими і бідними країнами; демографічний дисбаланс населення між країнами; нерівномірність у темпах розвитку, насамперед економічного; наявність або відсутність зв'язків між країнами-експортерами і країнами-імпортерами; наявність і насиченість інформаційних зв'язків між країнами або їх відсутність; сімейні стратегії, що охоплюють шлюби між громадянами різних держав і призводять до міждержавного переміщення населення; організаційні структури, тобто міграційні мережі, залучення робочої сили на тимчасовій або постійній основі; пересування професіоналів, тобто переміщення працівників високої або найвищої кваліфікації.

Нині міграція – це явище, що спричиняється значною кількістю мотивів і носить яскраво виражений суспільний характер. Воно пов'язане з етнічними, економічними, політико-географічними та іншими проблемами, а також долею конкретної особи-мігранта.

Іноді міграція призводить до позитивних демографічних, економічних наслідків, відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні етнічного складу тієї чи іншої спільноти, а іноді може визначати долю цілої країни.

Водночас, міграція, а саме такий її різновид як незаконна (нелегальна), спричиняється і до негативних результатів, таких як: порушення групової ідентичності, виникнення соціальної напруги, масових конфліктів, екстремістських рухів, криміналізації суспільства тощо.

Серйозні зрушення у масштабах і структурах міграційної мобільності населення – це одна із надзвичайно важливих складових глобального демографічного переходу і в той же час самостійний глобальний процес, що справляє суттєвий вплив на найбільш значимі характеристики відновлення населення в країнах (зокрема народжуваність, смертність, швидкість заміни поколінь тощо).

У сучасному світі міждержавні міграції відбуваються на фоні значної диференціації якості життя населення окремих країн (цей показник складається із трьох головних факторів: середніх показників тривалості життя при доступності якісного медичного обслуговування, рівня освіти та купівельної спроможності населення).

Перехід української економіки до ринкових відносин, реформи в політичній сфері, поглиблення процесів інтеграції створили надзвичайно сприятливі умови для повноправної участі нашої держави в міжнародному ринку праці. Вхідження України у світовий ринок формує нові міграційні потоки. У структурі зовнішньої міграції все чіткіше виділяється трудова міграція. Залучення до міжнародного співробітництва національного ринку робочої сили, проникнення на світовий ринок праці, різноманітні соціально-економічні наслідки для країн-учасниць призвели до необхідності поглибленого аналізу спонукальних мотивів міграції робочої сили та причин, що стримують цей процес.

Невипадково на початку XXI століття незаконну міграцію світове співтовариство включило в перелік основних викликів і загроз національній і міжнародній безпеці поряд із такими негативними явищами як тероризм, транснаціональна організована злочинність, незаконний обіг наркотиків і зброї. З одного боку, незаконна міграція сприяє розповсюдженню зазначених загроз, а з іншо-

го – сама виступає формою сучасної транснаціональної організованої злочинності, основною складовою якої є торгівля людьми з метою забезпечення тінювого ринку праці і нелегального ринку секс-послуг.

У цьому контексті необхідно зазначити, що ситуація з розвитком міграційних процесів породила і значні суперечності у становленні їх міжнародно-правового регулювання. Всередині минулого століття зусилля світового співтовариства, в основному, були спрямовані на формування правового підґрунтя захисту прав мігрантів та біженців (як екстремального їх різновиду). І лише наприкінці 90-х років XX ст. активізувалася робота щодо створення правової основи протидії незаконній міграції. Що ж стосується торгівлі людьми, то міжнародно-правова ситуація розвивалася від заборони класичних форм рабства до вироблення механізмів протидії сучасним видам цієї соціальної аномалії.

Не менш конфліктогенною є й внутрішня міграція, адже вона також може призвести до криз, навіть у тих випадках, коли частково регулюється. Внутрішня міграція спостерігається всюди, вона провокує конфлікти у багатьох регіонах і промислово розвинутих країн, і тих, що розвиваються. На нашу думку, такий процес значною мірою невідворотний. Мігранти оцінюють відмову від своєї спеціальності і трудових навиків, порушення неформальних відносин, що пов'язують багатьох людей, як надто високу ціну за переміщення. Хоча у більшості випадків внутрішня міграція є наслідком економічного розвитку, урбанізації, зниження рівня бідності, однак нерідко її можна пов'язати, і небезпідставно, з втратами і стражданням для тих, хто переселяється.

Як правило, міграція має внутрішнє підґрунтя та різноманітні зовнішні прояви. На нашу думку, в сьогоденному глобалізаційному світі навряд чи можна знайти хоча б одну країну, якої б не торкнулися, більшою чи меншою мірою, міграційні проблеми. Саме тому у нашому дослідженні пропонується розділити країни на три великі групи. До першої, безумовно, належать країни (і їх, на жаль, на планеті переважна більшість), що виступають джерелом виникнення міграційних потоків (легальних та нелегальних мігрантів, трудових мігрантів, біженців, шукачів притулку тощо). До другої належать країни з високим рівнем соціально-економічного розвитку та матеріального добробуту. Насамперед, це країни Європейського Союзу, США, Австралія, Японія, Канада тощо, які в наукових джерелах прийнято називати реципієнтами, тобто країни, що переважно приймають мігрантів різних категорій, не спричиняючись до виникнення таких осіб на своїй території. Треті – це країни, що одночасно можуть кваліфікуватися і як реципієнти для менш заможних держав і, як постачальники трудових мігрантів для розвинутих країн.

Науковці зазначають, що міграція як суспільне явище включає три параметри:

- зміну особою координат свого місцезнаходження (тобто переміщення) (*фактор мобільності*);
- наміри особи покращити свій матеріальний і (або) соціальний стан (*фактор потреби*);
- намагання особи облаштуватися на новому місці і вважати його своєю «другою батьківщиною» (*фактор стабільності*) [4, с. 39].

Сучасні глобалізаційні процеси спричинили виникнення нової моделі історичної динаміки, що спровокувала виникнення тренд-структур та мегатенденцій, які визначили новітню фазу суспільного розвитку, а також зумовили нові виклики моделей соціальної модернізації, до яких і належить глобальне суспільство ризику.

Це свідчить про те, що глобалізація як новий тип суспільного розвитку призвела до якісних та кількісних змін у функціонуванні форм соціальної організації, пов'язаних насамперед з розквітом та занепадом традиційних форм динаміки суспільного розвитку. Саме тому глобальне суспільство ризику стало втіленням форми нової динаміки, явило собою таку інтегративну схему, яка характеризує нову ієрархію соціальної організації і є синтезом реакції на виклики сучасного розвитку. Такий підхід дає підстави вважати глобальне суспільство ризику такою формою соціальної організації, яка відповідає сучасним глобалізаційним викликам, задає формати реалізації новітніх стратегій та тенденцій глобалізаційної динаміки.

Створення міжнародного ринку праці проявляється при формуванні глобального попиту і пропозиції робочої сили, що, зокрема, відображається в зростанні числа працевлаштувачів, які здійснюють пошук і найм робочої сили за межами національних ринків праці, збільшенні контингенту працівників, які пропонують свою працю зарубіжним працевлаштувачам. Розвиваються механізми, що забезпечують функціонування цього ринку, зокрема системи національного і наднаціонального регулювання питань, пов'язаних із використанням іноземної робочої сили, розширенням діяльності агентств, що займаються працевлаштуванням за кордоном тощо, які сприяють розширенню і впорядкуванню економічної міграції. Діяльність таких агентств вписується в інституційну теорію міграції, згідно якої в ході розвитку міграції виникають структури, що сприяють їй (котрі забезпечують переїзд, працевлаштування, житло тощо) [5].

Ще один аспект – це глобалізація сфери освіти, яка, передусім, виявляється в гармонізації освітніх стандартів і програм, особливо на рівні бакалаврів і магістрів. Так званий Болонський процес, що є однією з ключових ланок європейської інтеграції у сфері освіти і науки, покликаний сприяти створенню простору, у межах якого діятимуть єдині умови визнання дипломів про освіту, працевлаштування і мобільності громадян. Окрім відкритості кордонів інтенсивна міграція студентів усередині європейського регіону пояснюється наявністю угод між університетами, уніфікацією освітніх стандартів і програм, поширеністю практики зарубіжних стажувань, наданням стипендій і матеріальних пільг студентам при подібному обміні, та іншими можливостями, які відкриваються завдяки інтеграційним процесам на континенті [6].

Серед важливих глобалізаційних чинників міграції, що відповідають інституційній теорії міграції, важливо також відзначити розширення міжнародної злочинної діяльності, пов'язаної з контрабандою людей. Цей канал провокує інтенсифікацію нелегальних потоків мігрантів. Нерідко подібний бізнес організовується по типу підприємств «повного циклу»: від виготовлення фальшивих документів і незаконного перевезення іноземців через кордон до забезпечення їх житлом і нелегальною діяльністю.

Загальносвітові доходи від такого бізнесу оцінюються майже в 10 млрд. дол. на рік [7].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що глобалізаційні процеси стають новим і досить істотним чинником сучасної міграції населення, що фактично виконує функцію акселератора в її розвитку. У свою чергу, міграція все більшою мірою виконує роль чинника глобалізації в розвитку окремих країн і регіонів.

Література:

1. Див. детальніше: Іонцев В. А. Международная миграция населения: теория и история изучения / Владимир Алексеевич Ионцев. – М.: Диалог–МГУ, 1999. – 367 с.; Рыбаковский Л. Л. Миграция населения (вопросы теории) : монография / Леонид Леонидович Рыбаковский. – М.: ИСПИ РАН, 2003. – 238 с.
2. Лебедева М. «Переходный возраст» современного мира / М. Лебедева, А. Мельвиль // Международная жизнь. – 1999. – № 10. – С. 76–85.
3. Ионцев В. Международная миграция населения в России : уроки Каира / В. Ионцев, А. Каменский; сб. статей; [глав. ред. Ионцев В.А.] // Международная миграция : Каир + 10. – М., 2004. – С. 10–11.
4. Бондырева С. К. Миграция (сущность и явления) / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов; [2-е изд., стер.]. – М. Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2007. – 296 с. – (Серия «Библиотека психолога»).
5. Дмитриев А. В. Миграция: конфликтное измерение: монография / Анатолий Васильевич Дмитриев. – М.: Альфа-М, 2006. – 432 с.
6. Міграційні процеси в Україні : сучасний стан і перспективи : монографія / НАН України; ін-т демографії та соціальних досліджень ; О.В. Позняк (наук. ред.). – Умань : СПД Сочинський, 2007. – 276 с.
7. Stalker P. Workers Without Frontiers. The Impact of Globalization on International Migration / Peter Stalker. – London : Lynne Rienner Publishers; Boulder (Co.), 2000. – P. 13.

Бортник Н. П. Влияние глобализации на формирование миграционных потоков

Аннотация. В статье рассматриваются административно-правовые вопросы, связанные с регулированием процессов миграции, которая на протяжении последних десятилетий приобрела черты глобальной проблемы современности, которая тесно связана с вопросами внутренней и внешней безопасности государств и нуждается широкомасштабного международного сотрудничества относительно урегулирования всех аспектов этого явления.

Ключевые слова: международная миграция, административно-правовое регулирование, миграционная политика, демографические процессы, глобализационные процессы.

Bortnik N. Influence of globalization on forming of migratory streams

Summary. The administrative legal questions, related to adjusting of processes of migration that during the last decades purchased the lines of global problem of contemporaneity, are examined in the article, that closely constrained with the questions of internal and external safety of the states and needs wide-range international cooperation in relation to the settlement of all aspects of this phenomenon.

Key words: international migration, administrative legal adjusting, migratory politics, demographic processes, globalizations not processes.